© 2013 р. В. П. Олефір (м. Київ)

ВПЛИВ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ТА МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. Важливою проблемою педагогічної психології стає створення умов для всебічного розвитку дитячої індивідуальності. Існують нечисленні дослідження музичної обдарованості та засобів її розвитку, але у сучасній психологічній літературі бракує ґрунтовного вивчення процесу розвитку дитячої індивідуальності засобами музично – творчої діяльності.

Мета нашого дослідження полягала у вивченні динаміки розвитку музичних здібностей молодших школярів у музично-освітньому процесі з урахуванням їх індивідуальних загальнопсихологічних характеристик.

Аналіз попередніх досліджень особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку виявив чинники та прояви розвитку їх індивідуальності.

Досліджуючи протягом багатьох років причини індивідуальних відмінностей між людьми в інтелекті й особистості (включаючи психопатологічні прояви), Р. Пломін і Д. Даніель [5] прийшли до висновку, що одна з основних причин психологічної варіативності - різне середовище, в якому формуються діти (зокрема, взаємини батьків та їх ставлення до дітей, різні форми навчання і спілкування з однолітками).

Торопова А.В. розглядає індивідуальність як інтегральне ціле, що має наступні рівні прояву: - організмічний (природній) рівень; власне психологічний; соціальний [4, с.118].

Кожний рівень може бути теоретично поділений на підрівні, але слід враховувати, що емпірія живої індивідуальності завжди є ціле, неподільне і не може бути повністю пояснена з позиції будь-якого окремого рівня. Розглянемо особливості кожного рівня окремо.

Встановлена залежність успішності музичного навчання від проявленості властивостей сили, активованості і лабільності нервової системи (в тому числі, рівень розвитку музичної памяті).

В той же час існують експериментальні дані про зв'язок більш високої музичності (за оцінками педагогів-експертів) із слабкістю нервової системи (дані були отримані на базі Московського хорового училища імені Свєшнікова). Розходження за фактором сили-слабкості нервової системи, напевне, відображають якісно-відмінні прояви музичної особистості: так, сила як властивість нервової системи сприяє успішності в публічній музичній діяльності, здачі екзаменів з музичних дисциплін. В той же час як в поза екзаменаційній обстановці, в творчій роботі з інтерпретації творів перевага на стороні слабкої нервової системи.

Голубєвою Е.А. відмічається, що «та обставина, що майже всі (за виключенням ритмічної складової) параметри музичності виявили зв'язок з чутливістю (слабкістю) нервової системи», дає можливість висловити гіпотезу, що даній характеристиці нервової системи належить суттєва роль в структурі розглянутих музичних здібностей, а чутливість може розглядатися в якості однієї із природних передумов музичності» [1, с. 301].

Психологічний рівень інтегральної індивідуальності може бути також представлений загальними і спеціальними характеристиками. До загальних відноситься тип темпераменту і ведуча модальність уявлень у свідомості (візуальна, аудіальна, кінестетична чи амодальна); до спеціальних – музичні здібності і музичне мислення.

Однією з найважливіших сторін індивідуальної своєрідності, на думку Н.В. Морозової [3], є ступінь полімодальності або ведуча модальність музично-образних уявлень у свідомості. Виявлення ведучої модальності (візуальної, аудіальної, кінестетичної чи амодальної) образного складу індивідуальної свідомості учня та вчителя може значно збільшити взаєморозуміння між

ними і дозволить вчителю свідомо здійснювати ефективний педагогічний вплив на учня безпосередньо в процесі музично-педагогічного процесу. Рівень індивідуальних особливостей модальної образності свідомості багато в чому визначає способи і особистісні обмеження у спілкуванні, розуміння і інтерпретації інформації, в тому числі музичної. Тому цей підрівень можна вважати перехідним до рівня соціально-психологічних особливостей інтегральної індивідуальності.

До психологічного рівня інтегральної індивідуальності належать музичні здібності, які є проявом музичності.

У визначенні музичності важливе місце займає сучасна концепція Кірнарської Д.Г.

Свою концепцію вона символічно зобразила у вигляді піраміди, поділеною на 2 рівні. В основі піраміди розміщуються музичні здібності (інтонаційний слух, почуття ритму, аналітичний слух) – це нижчий і необхідний рівень розвитку музичності; у вищої частини піраміди – розміщуються складові музичного таланту – архітектонічний слух і музично-продуктивна здібність (рис.1.). [2, с.355].

Рис. 1. Структура музичності за Д.Г.Кірнарською

Структура музичності відображає шлях розвитку, який пройшла музика протягом історії людства. Спершу з'явився інтонаційний слух, що відображав афективні і комунікативні властивості звуку. За ним - відчуття ритму – воно усвідомлювало музичний рух, формуючи музичний час. Інтонаційний слух і відчуття ритму стали основою для подальшого розвитку музичності найдавнішої людини: опираючись на відчуття тембру і якості відтворення звуку, а також на осмислення музичного руху, його акцентності і структурованості, склався аналітичний слух. Він був наступним ступенем розвитку музичного таланту: даний ступінь означав оволодіння музичною мовою за допомогою усвідомлення стійких звуковисотних структур-patterns, мотивів і мелодійних зворотів, ладових закономірностей – цей процес мав мовне походження і складався одночасно з вербальною мовою, використовуючи фонологічні, лексичні і синтаксичні механізми мовного мислення.

Комплекс музичних здібностей спирається на мотиваційне ядро у вигляді інтонаційного слуху, що складає центр музичності людини, фундамент його здібності розкодовувати зміст музичного повідомлення і реагувати на нього. Операційний апарат музичних здібностей, що дозволяють складати звукові гештальти, висотно-ритмічні структури складався із відчуття ритму і аналітичного слуху. Вершиною операційних механізмів музичних здібностей став внутрішній слух. Він означав здібність за допомогою мислення уявляти організовані послідовності висотно-ритмічних структур – музичні висловлювання. За допомогою комплексу музичних здібностей, інтонаційного і аналітичного слуху і відчуття ритму, людина може засвоювати різноманітні музичні закономірності і оволодівати музичною мовою – розуміти, запам'ятовувати і відтворювати музичні виловлювання.

У процесі формуючого експерименту відпрацьовувалася наступна гіпотеза: найважливішою умовою розвитку музичних здібностей є цілеспрямований вплив освітнього середовища, в якому процес навчання музиці повинен бути побудований з урахуванням індивідуального стилю музично – творчої діяльності.

Відповідно до теоретичного обґрунтування і висунутих гіпотез метою формувального експерименту був розвиток музичних здібностей молодших школярів у музично-освітньому процесі з урахуванням їх індивідуальних загальнопсихологічних характеристик.

Базою формувального експерименту були загальноосвітні школи м.Ставище. У ньому взяли участь 72 учні - експериментальна група, та 100 учнів – контрольна група.

Показником ефективності проведення даного експерименту була динаміка розвитку музичних здібностей молодших школярів, які брали участь у даному експерименті. Вона досліджувалась за допомогою діагностики різних музичних здібностей (звуковисотного слуху, чуття ритму, емоційної чутливості, музичного мислення) до початку експерименту і після його закінчення. Аналіз результатів реалізації програми здійснено на підставі застосування діагностичного інструментарію, основними методиками в якому виступили дослідження:

- інтонаційного слуху - тест на визначення рівня розвитку звуковисотного слуху (за Анісімовим В.П.) «Куди йде мелодія?;
- чуття ритму - тест на визначення рівня розвитку чуття метроритма (за Анісімовим В.П.);
- емоційної чутливості - тест «Музична палітра»
- (за Анісімовим В.);
- музичного мислення (аналітичний слух) - гра «Музичний брат» (за Кірнарською Д.Г.).

У відповідності з поставленими завданнями дослідження формуючого експерименту була складена порівняльна таблиця результатів дослідження рівня музичних здібностей учнів 1-х класів (до експерименту) та учнів 4-х класів (після експерименту). Рівні достовірності розбіжностей між результатами лонгітюдального дослідження музичних здібностей учнів першого та п'ятого класів під впливом запропонованого нами індивідуально-спрямованого навчання відображено у табл. 1.

На основі порівняння даних достовірності відмінностей можна зробити висновок, що експеримент з розвитку музичних здібностей молодших школярів у музично-освітньому процесі з урахуванням їх індивідуальних загальнопсихологічних характеристик був дуже успішний і ефективний - це переконливо доводить наявність відмінностей тільки на значимому і високому рівнях значимості. Причому, слід зазначити, що найбільш суттєві зрушення в розвитку музичних здібностей сталися саме в учнів загальноосвітньої школи - тобто тих дітей, розвиток яких проходив тільки в рамках загальноосвітньої школи без додаткової музичної підготовки (на відміну від учнів, що займаються ще й додатковою освітою та музичній школі) і навчання велося з урахуванням їх індивідуальних загальнопсихологічних характеристик, що ще раз переконливо

підтверджує, що основна гіпотеза дослідження, що найважливішою умовою розвитку музичних здібностей є цілеспрямований вплив освітнього середовища, в якому процес навчання музики повинен бути побудований з урахуванням загальнопсихологічних характеристик молодших школярів (тип мислення; провідна модальність уявлень у свідомості; тип темпераменту) підтвердилася, і мета дослідження була досягнута.

Таблиця 1

Оцінка достовірності відмінностей розвитку музичних здібностей молодших школярів у музично-освітньому процесі

Учні загальноосвітньої школи			
Індивідуально-психологічні характеристики	**Кр. знаків**	**Вілкоксон**	**Коефіцієнт Пірсона**
Звуковисотний слух	> 0,01	> 0,01	R=0,73; P<0,00000
Чуття ритму	> 0,01	> 0,01	R=0,74; P<0,00000
Емоційна чутливість	> 0,01	> 0,01	R=0,61; P<0,00000
Музичне мислення	> 0,01	> 0,01	R=0,56; P<0,00000
Учні, які займаються додатковою освітою			
Індивідуально-психологічні характеристики	**Кр. знаків**	**Вілкоксон**	**Коефіцієнт Пірсона**
Звуковисотний слух	> 0,01	> 0,01	R=0,60; P<0,00000
Чуття ритму	> 0,01	> 0,01	R=0,66; P<0,00000
Емоційна чутливість	> 0,01	> 0,01	R=0,66; P<0,00000
Музичне мислення	> 0,05	> 0,05	R=0,77; P<0,00000
Учні, які займаються в музичній школі			
Індивідуально-психологічні характеристики	**Кр. знаків**	**Вілкоксон**	**Коефіцієнт Пірсона**
Звуковисотний слух	> 0,01	> 0,01	R=0,61; P<0,00004
Чуття ритму	> 0,05	> 0,05	R=0,60; P<0,00006
Емоційна чутливість	> 0,01	> 0,01	R=0,70; P<0,00000
Музичне мислення			R=0,79; P<0,00000

З метою визначення вікової динаміки розвитку загально психологічних складових інтегральної індивідуальності молодших школярів нами було проведено дослідження впливу нового типу проведення уроків музики – були обстежені учні у першому та четвертому класі загальноосвітньої школи. Наявність динаміки досліджуваних параметрів було перевірено за Q-критерієм зсуву, який найбільшою мірою відповідає поставленому завданню, також було здійснено порівняльний аналіз динаміки досліджуваних параметрів в основній групі (де застосовувались запропоновані методики навчання) та в контрольній – де навчання відбувалося за традиційною методикою. Було виявлено відсутність достовірних змін на рівні організму та індивіда: в учнів не змінювалась домінуюча півкуля, тип темпераменту та модальність сприймання, ані в основній, ані в контрольній групі. Переважаючий тип мислення зазнав деяких змін: якщо у першому класі лише відбувалася диференціація типів мислення, тому значна кількість досліджуваних належала до змішаного типу, то в наслідок дозрівання та збільшення півкулевої диференціації у четвертому класі відбулося збільшення кількості дітей

мисленевого типу на 8%, та художнього на 4% з відповідним зменшенням кількості досліджуваних зі змішаним типом мислення(в контрольній групі), в основній групі диференціація відбувалася значно інтенсивніше - збільшення кількості дітей мисленевого типу на 12%, та художнього на 14% з відповідним зменшенням кількості досліджуваних зі змішаним типом мислення. Це можна пояснити великою кількістю завдань, що потребували для свого вирішення різних типів мислення та можливістю дітей досягати успіху у навчальній діяльності застосовуючи притаманний їм тип мислення. Особливо комфортними такі умови навчання виявилися для правопівкульних учнів.

На рівні особистості відбулися достовірні зміни показників – достовірно (на рівні 0,05) підвищився розвиток емпатії, як в основній, так і в контрольній групі. Це пов'язано з тим, що в дітей значно розширився досвід міжособистісного спілкування та відбулося остаточне дозрівання відділів головного мозку, що відповідають за довільну емоційну регуляцію. Вчителі під час підтримуючих зустрічей звертали увагу на значний розвиток навичок спілкування та згуртованість колективу в експериментальних класах, що викликано досвідом роботи по спеціально організованим мікрогрупам (центрам). Відбулося також достовірне (на рівні 0,01) покращення показників асоціативного мислення, що пов'язано з розвитком мисленевих операцій в процесі навчальної діяльності, тоді як в контрольній групі ці зміни відбувалися на рівні тенденцій. Невербальна креативність достовірно зменшилася (на рівні 0,05) в досліджуваних контрольної групи та так само достовірно збільшилася в учасників експерименту, що зумовлено специфікою навчальної діяльності в умовах експерименту у молодшій школі, який створював умови для розвитку креативності. Достовірні зміни відбулися у розвитку запам'ятовування, покращились показники всіх видів запам'ятовування, але в кожного досліджуваного покращився лише той тип запам'ятовування, що був притаманний йому ще у першому класі, тоді як інші види пам'яті не зазнали суттєвих змін. Можливо деяким недоліком запропонованої програми є те, що вона розвиває та закріплює наявні прояви індивідуальності, не впливаючи на слабко розвинені характеристики. При дослідженні динаміки емоційного ставлення дітей до уроків музики виявлено «поляризацію» емоційного ставлення в контрольній групі. Якщо у першому класі переважало нейтральне ставлення до уроків, то у четвертому класі лише 24% досліджуваних ставилися до уроків нейтрально, тоді як позитивне ставлення збереглося в 17%, що спостерігалося і в першому класі та ще 18% почали ставитись до уроків музики позитивно. В той ж час 49% досліджуваних почали негативно сприймати уроки музики. Це пов'язано з розвитком критичності мислення молодших школярів та більш суб'єктним ставленням до навчання у четвертому класі. Якщо у першому класі значна кількість школярів сприймала уроки музики як можливість відпочинку від більш напружених занять, то у четвертому класі учні можуть оцінити власну успішність на уроках музики та співвіднести перебування на цих уроках з вдоволенням власних пізнавальних потреб. Відбулася більш чітка диференціація дітей за стилями музичної діяльності, що також вплинуло на емоційне ставлення до уроків музики. Результати цього розподілу наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Вплив експериментальної методики навчання на емоційне ставлення до уроків музики (у %)

1 клас	Позитивне	Нейтральне	Негативне
	17	58	25
Контрольна група	27	24	49
Експериментальна група	72	19	9

З наведених у табл. 2. результатів стає помітним, що експериментальна програма досягла своєї найважливішої мети – виховання в дітей позитивного ставлення як взагалі до світу музики, так і до відповідних уроків. Однак спостерігалося 10% школярів, що належали до дітей з низькою шкільною успішністю та низьким рівнем розвитку музичних здібностей. Вони взагалі негативно ставилися до всіх видів учбової діяльності, а уроки музики викликали в них негативне ставлення через те, що «там доводиться теж думати та щось вчити, а не просто відпочивати». Ймовірно, що дана категорія учнів потребує спеціалізованої корекційної програми, спрямованої на подолання когнітивних та мотиваційних порушень, які перешкоджають успішному навчанню.

За рахунок більшої диференціації типів мислення та розвитку слухової пам'яті та сприймання достовірно збільшилася кількість дітей з аналітичним та сприймаючим типом музично – творчої діяльності, тоді як кількість дітей з високим та низьким рівнем музичної обдарованості залишається майже незмінною протягом навчання у початковій школі. Вплив експериментальної методики навчання на розвиток типів музично – творчої діяльності відображено в табл. 3.

Таблиця 3

Формування типів музично – творчої діяльності у молодшій школі

	Емоційно-креативний	Емоційно-відтворюючий	Аналітичний	Невизначений	Сприймаючий	Змішаний
% у 1 класі	9,2	10,3	5,7	16,6	22,5	35,7
% у 4 класі контроль-на група	9,2	10,3	9,6	16,6	25,2	29,1
% у 4 класі основна група	10	11,2	18,5	12,3	34,7	13,3

Як видно з табл. 3 в умовах експериментального навчання значно прискорюється процес формування індивідуального стилю музично - творчої діяльності, учні розвивають насамперед навички аналізувати та сприймати музичні твори, незалежно від рівня розвитку музичних здібностей.

Висновки. Найважливішою умовою розвитку музичних здібностей є цілеспрямований вплив освітнього середовища, в якому процес навчання музиці будується з урахуванням загальнопсихологічних характеристик молодших школярів (тип мислення; провідна модальність уявлень у свідомості; тип темпераменту).

Впровадження запропонованої нами програми достовірно сприяло розвитку музичних здібностей школярів загальноосвітньої школи та їх інтегральної індивідуальності.

Література

1. *Голубева Э.А.* Способности. Личность. Индивидуальность / Э.А. Голубева. – Дубна, 2005. – 485с.
2. *Кирнарская Д.К.* Психология специальных способностей. Музыкальные способности /Д.К. Кирнарская. - М.: Таланты-XXI век, 2004. – 496 с.

3. Морозова Н.В. Полимодальные музыкально-образные представления и их развитие / Методология педагогики музыкального образования (Научная школа Э.Б.Абдуллина) – М., 2007. – С. 187-205.
4. Торопова А.В. Музыкальная психология и психология музыкального образования: учебное пособие / А.В. Торопова. – М.: «ГРАФ-ПРЕСС», 2008. – 200 с.
5. Plomin, R.A., Daniels, D. (1987). Why are children in the same family so different from one another? // Behavior Genetics, 9, 505 – 517.

Работа посвящена эмпирическому исследованию влияния проблемно-направленного обучения на развитие музыкальных способностей и индивидуальности младших школьников. Лонгитюдальное исследование доказывает достоверную значимость различий всех показателей развития музыкальных способностей, даже у учащихся, которые не были музыкально одаренными. Внедрение предложенной нами программы достоверно содействовало развитию музыкальных способностей школьников общеобразовательной школы и их интегральной индивидуальности.

Важнейшим условием развития музыкальных способностей является целеустремленное влияние образовательной среды, в котором процесс учебы музыке строится с учетом общепсихологических характеристик младших школьников (тип мышления; ведущая модальность представлений в сознании; тип темперамента).

The work is devoted to empirical study of the impact of problem-oriented study on the development of musical abilities and personality of younger pupils. The longitudinal study demonstrates a significant difference in indices of musical abilities development even with the students who were not musically gifted. Implementation of our programme brought tangible results in development of musical abilities and integral individuality secondary school pupils.

The principal condition for development of musical abilities is a goal-oriented educational environment where the learning process operates to an extensive degree on general psychological parametres of pupils (thinking type, dominant representative modal, temperament).

Статтю подано до друку 13.05.2013.

© 2013 р.

І. В. Шаронова (м. Кіровоград)

ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЯК УМОВИ ЙОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА УКРІПЛЕННЯ

Постановка проблеми. Останнім часом проблема збереження здоров'я у підростаючого покоління є надзвичайно актуальною: зростає кількість школярів з відхиленнями у фізичному і психічному розвитку, в тому числі з проявами гострих психіатричних патологій та соціальної дезадаптованості учнів, постійно знижується рівень їхньої фізичної активності, підвищується захворюваність. У цьому зв'язку зросла прагматична цінність поглядів на формування здорового способу життя та підвищення тілесно-духовної культури молоді.

Система шкільної освіти досить складна за набором факторів, що негативно впливають на психічне здоров'я учнівської молоді: інтенсифікація шкільної освіти; командно-адміністративний дух школи; авторитарний стиль педагогічного керівництва; створення нових інноваційних освітніх установ (гімназій, ліцеїв, спеціальних шкіл і класів з додатковим і заглибленим вивченням дисциплін); зниження обсягу та якості профілактичної роботи серед